

**ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE
DIN CADRUL CONSORTIULUI NAȚIONAL ADMINISTRAT DE
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 811.135.1'37(478)(043.3)

BOTNARI LILIANA

**TEORIA VARIABILITĂȚII ȘI APLICABILITATEA EI LA
LIMBA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA**

**621. 04. LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE; TERMINOLOGIE ȘI
LIMBAJE SPECIALIZATE; TRADUCTOLOGIE (limba română)**

Rezumatul tezei de doctor în filologie

CHIȘINĂU, 2020

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste a Consorțiilor Academic-Universitare ale Universității de Stat „Dimitrie Cantemir”

Conducător de doctorat:

BAHNARU Vasile, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, IFR

Componența Comisiei de susținere publică a tezei de doctorat:

HANGANU Aurelia, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar, USDC, președinte

CONSTANTINOVICI Elena, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, IFR, referent

MANOLI Ion, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, ULIM, referent

ZGARDAN Aliona, doctor în filologie, conferențiar universitar, UPSC, referent

BAHNARU Vasile, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, IFR, membru

Susținerea publică va avea loc pe data de **22 octombrie 2020, ora 11.00**, în ședința Comisiei de susținere publică a tezei de doctor din cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste, în Sala Senatului, blocul A al campusului studentesc, str. Academiei 3/2, Chișinău, Republica Moldova.

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan”, Biblioteca USDC, pe pagina web a ANACEC: <http://www.cnaa.md> și pe pagina web a USDC: <http://edu.asm.md>.

Rezumatul a fost expediat la 22.09.2020.

Conducător de doctorat

BAHNARU Vasile, dr. hab. în filologie, prof. univ.



Autor

BOTNARI Liliana



© Botnari Liliana, 2020

CUPRINS

CUVINTE-CHEIE	3
SCOPUL ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII	4
METODOLOGIA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE	5
SINTEZA CAPITOLELOR TEZEI	6
INTRODUCERE	6
1. FUNDAMENTELE TEORETICE ALE FENOMENULUI VARIABILITĂȚII LIMBII	7
2. VARIAȚIA LIMBII ROMÂNE PRIN PRISMA GRAMATICILOR DE LA EST DE PRUT	11
3. FENOMENUL VARIABILITĂȚII ÎN LIMBA PRESEI PERIODICE A ANILOR 1946-1992	15
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	20
BIBLIOGRAFIE	24
LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI DE DOCTORAT	28
ADNOTARE (în română și engleză)	30

Cuvinte-cheie: *variabilitate, variație, varietate, variantă, invariantă, limbă literară, limbă autonomă, diacronie, diatopie, diastratie, diafazie, diamezie, diegenie, limbă română, „limbă moldovenească”, variație lexicală, indice de variație, analiză lexico-semantică.*

SCOPUL ȘI OBIECTIVELE CERCETĂRII

Cercetarea fenomenului în discuție vizează variabilitatea în limitele sistemului lexical și variabilitatea în cadrul tuturor subsistemelor limbii, având un caracter pluridisciplinar și tangențe directe cu sociolingvistica, fonetica, lexicologia, gramatica, stilistica, onomasiologia, semiotica etc., ceea ce conferă lucrării **actualitate**, necesitând realizarea unui studiu temeinic și mai complex pe acest teren de studiu mereu fertil pentru toate aspectele problemei variabilității. Relevanța investigației date constă și în importanța științifică a cercetării varietăților de limbă prin prisma dinamicii sincronice și diacronice a limbii.

Abordarea multilaterală a variabilității (particularitățile fonetice, morfo-sintactice și, mai ales, lexicale ale limbii române în diacronie, confruntarea acestora și stabilirea gradului de variație), precum și determinarea indicilor de variație (diacronici, diatopici, diastratici, diafazici etc.) reprezintă reperele fundamentale ale studiului nostru, cercetarea acestora fiind esențială pentru aprofundarea și extinderea perspectivelor de înțelegere a funcționării diverselor tipuri de varietăți în cadrul limbii.

Astfel, **scopul lucrării** rezidă în studiul funcționalității varietăților lingvistice în limba română prin prisma unor gramatici tipărite pe teritoriul basarabean de-a lungul anilor 1827-1989, precum și a presei din perioada regimului sovietic (1946-1992).

În acest sens, ținem să menționăm că lucrarea noastră pune în discuție situația limbii române din perioada 1827-1989, insistând mai cu seamă asupra perioadei sovietice, urmărind evoluția limbii române, „transpunerea” forțată și artificială a acesteia în „limbă moldovenească”. Materialul factual îl constituie gramaticile basarabene, inclusiv cele transnistrene, publicate în anii 1827-1989, precum și presa cotidiană din perioada sovietică, evidențiind condițiile socioculturale, în care funcționa limba noastră, cauzele substituirii glotonimului „limbă română” prin sintagma glotică „limbă moldovenească”.

În funcție de scopul propus, cercetarea noastră are drept **obiective**:

- identificarea conceptelor-cheie și a direcțiilor teoriei variabilității în limbă;
- precizarea criteriilor de aplicare a teoriei variabilității limbilor;
- stabilirea criteriilor de determinare a autonomiei unei limbi;
- delimitarea criteriilor esențiale de clasificare a varietăților de limbă;
- determinarea esenței și a specificității variabilității interne a limbii române în funcție de diferențele teritoriale, temporale, socioculturale sau stilistice ale limbii;
- descrierea aspectelor temporale ale variabilității limbii române prin prisma gramaticilor elaborate pe teritoriul basarabean;

- cercetarea complexă a normelor gramaticale și a diferențelor fonetice, morfo-sintactice și lexicale fixate/depistate în diversele gramatici consultate;

- descrierea mecanismelor funcționării variabilității la toate nivelurile limbii române (fonetic, lexical, gramatical), prin stabilirea principalelor diferențe sau similitudini ale gramaticilor limbii române/„moldovenești”;

- analiza variațiilor limbii la nivel fonetic, gramatical și, mai ales, lexical în textele presei periodice a regimului comunist sovietic;

- stabilirea echivalenței dintre normele „limbii moldovenesti” și normele limbii române.

Având în vedere diversitatea tipurilor de varietăți de limbă, la examinarea funcționării mecanismului variabilității în limba română, vom aborda particularitățile și indicii de variație relevanți pentru demonstrarea echivalenței dintre normele limbii române din Republica Moldova și cele ale limbii române din România. Așadar, prin studiul de față, analizăm situația limbii române din Republica Moldova din perspectiva teoriei variabilității, iar atunci când ne referim la Republica Moldova, avem în vedere nu doar statul care și-a declarat independența la 27 august 1991, după destrămarea Uniunii Sovietice, ci tot teritoriul basarabean dintre Prut și Nistru, incluzând și malul estic al fluviului Nistru, explorând funcționarea limbii române și varietățile acesteia în perioada 1827-1992.

Cercetarea a avut la bază **ipoteza** că fenomenul variabilității este un proces activ în limba română, care a generat varietățile de limbă, formate în funcție de factorii extralingvistici. Totodată, ne propunem să demonstrăm absurditatea dezbaterilor referitoare la existența a două limbi est-romanice – româna și „moldoveneasca”, interpretând graiul moldovenesc drept o varietate teritorială a limbii române istorice.

METODOLOGIA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE

Suportul teoretico-științific al lucrării îl constituie studiile filologilor notorii din lingvistica modernă, preocupați de cercetarea fenomenului variabilității limbii, precum și de mecanismul de funcționare a limbii prin prisma variantelor sale, ca: E. Benveniste, B. Havranek, M.-D. Glessgen, W. Labov, W. Chafe, E. Coșeriu, V. M. Solnțev, V. Bahnaru, F. Gadet, T. Bulot, L. Gudrun, I. Léglise, L. Flydal, F.-T. Olariu, S. Berejan, V. Pavel, Gh. Stepanov, I. Coteanu, I. Condrea, D. Irimia, R. Zafiu, A. Ștefănescu, F. Rossi, G. Berruto, E. Pistolesi, Vl. A. Plunghean, L. Colesnic-Codreanca etc., teoriile cărora au fost aplicate la interpretarea variantelor limbii române.

În funcție de scopul și obiectivele stabilite, am selectat metodele și instrumentele de cercetare. Drept punct inițial l-a constituit stabilirea suportului teoretico-științific, prin aplicarea

metodei studiului bibliografic – consultarea lucrărilor de specialitate, care abordează teoria variabilității, și stabilirea mecanismului de funcționare a limbii prin prisma variantelor sale, insistând, mai ales, asupra aspectelor mai puțin elucidate ale problemei. De asemenea, menționăm și alte metode de cercetare teoretice utilizate: **metoda analizei comparative** – efectuarea de cercetări comparative între limba română literară din Republica Moldova și cea din România, care a permis identificarea similitudinilor și a diferențelor (in)contestabile dintre acestea și cercetarea evoluției limbii române prin prisma gramaticilor de la Est de Prut; **metoda descriptivă**, care a constat în abordarea descriptivă a fenomenului variabilității și analiza sistematică a informațiilor colectate la temă; **efectuarea clasificării tipologice a variantelor de limbă**; **metoda inductivă**, care, în studiul nostru, consistă în câteva etape: observarea efectuată în baza informațiilor oferite de sursele bibliografice studiate; retrospectiva – nu doar studiul propriu-zis al documentelor, ci și confruntarea acestora, identificarea asemănărilor și a diferențelor prin prisma evoluției limbii române de-a lungul timpului; **analiza lexico-semantică** a cuvintelor, **analiza stilistico-funcțională** a vocabularului limbii române, dar și **analiza contextuală**, prin care am examinat proprietatea de a varia a limbii și varietățile limbii române.

SINTEZA CAPITOLELOR TEZEI

Teza este alcătuită din: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 193 de titluri, 14 anexe, 172 de pagini de text de bază, 14 figuri, 4 tabele. Rezultatele cercetării sunt publicate în 14 lucrări științifice.

INTRODUCERE

În **Introducere** sunt descrise actualitatea și importanța temei abordate, precum și gradul de concordanță dintre acestea și preocupările internaționale și naționale, în context inter- și transdisciplinar, sunt prezentate scopul și obiectivele principale ale cercetării, ipoteza pe baza căreia a fost structurată lucrarea, sunt descrise și fundamentate metodologia de cercetare, importanța teoretică și aplicativă a lucrării, rezultatele diseminate și sumarul capitolelor tezei.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării rezidă în analiza fenomenului variabilității, a aspectelor sale multiple: variațiile diacronică, diastratică, diatopică, diafazică, diamezică și diegenică. A fost propusă o abordare pluriaspectuală a fenomenului cercetat, în vederea observării mecanismului de funcționare a diverselor tipuri de varietăți în cadrul limbii române.

Rezultatele obținute, care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante: a fost realizată o cercetare complexă a fenomenului variabilității, a fost propusă o clasificare a tipurilor de varietăți de limbă, fapt ce a permis să relevăm mecanismul de

funcționare a variabilității în limba română în diacronie și sincronie prin prisma gramaticilor elaborate în perioada 1827-1989 pe teritoriul Republicii Moldova și a presei din perioada regimului sovietic.

Semnificația teoretică derivă din problemele teoretice abordate, ceea ce permite să identificăm cauzele și criteriile de aplicare a fenomenului variabilității la limba română din perspectiva celor două direcții de cercetare ale ei – internă și externă, să studiem funcționarea diacronică și sincronică a limbii române din perspectivele ontologică și gnoseologică.

Valoarea aplicativă a lucrării: rezultatele cercetării pot servi drept suport pentru elaborarea unui studiu referitor la variația limbii române în diacronie, tipologia factorilor care generează formarea varietăților de limbă și a particularităților fiecărei varietăți. Caracterul pluridisciplinar al subiectului cercetat permite ca lucrarea noastră să servească drept imbold pentru cercetări ulterioare, pentru elaborarea unor studii sociolingvistice, de lexicologie, de gramatică etc.

Rezultatele cercetării noastre au fost diseminate în rapoarte prezentate în cadrul mai multor manifestări științifice (conferințe, colocvii) naționale și internaționale și au fost publicate în reviste de specialitate, în culegeri tematice editate în Republica Moldova și România.

1. FUNDAMENTELE TEORETICE ALE FENOMENULUI VARIABILITĂȚII LIMBII

În primul capitol se insistă asupra prezentării și definirii conceptului de **variabilitate** a limbii, precum și a dualității **invariantă/variantă**, a mecanismului de funcționare a acestora prin prisma studiilor lingviștilor care au investigat anterior problema cercetată. Am identificat conceptele de bază necesare pentru analiza teoriei variabilității și a mecanismului de funcționare: metasemnele *variabilitate*, *variabilă*, dualitatea *variantă/invariantă*, *variație*, *varietate*.

În baza cercetărilor realizate de către lingviștii E. Coșeriu (1995), M.-D. Glessgen (2014), V. M. Solnțev (= Солнцев 1982), Ch. Meunier (2005), Em. Vasiliu (1959), Al. Graur (1971), V. Bahnaru (2009; 2013), C. Moroianu (1998) ș. a., am definit dihotomia **variantă/invariantă** (Botnari 2017a), precum și noțiunile **varietate**, **variație** ș. a.

Marea majoritate a lingviștilor acceptă un ansamblu de cinci dimensiuni variaționale: **diacronie**, **diatopie**, **diastratie**, **diafazie** și **diamezie**, cu variabilele lor: istorică, socială, geografică, de interacțiune și de canal, fiecare dimensiune fiind corelată cu un anumit factor (extern) – timp, spațiu, grup social, interacțiune. În acest context, lingvistica actuală abordează teoria variabilității prin prisma celor două direcții de cercetare ale ei: internă și externă,

variabilitatea internă a limbii concretizându-se, potrivit savantului E. Coșeriu (2000, p. 263), în patru tipuri fundamentale de diferențe: 1.) diferențe în spațiul geografic, **varietatea diatopică**, care generează unități sintopice sau variante teritoriale, precum ar fi: dialectele, subdialectele, graiurile; 2.) diferențe între straturile socioculturale ale comunității lingvistice – **varietatea diastratică**, adică, unitățile sinstratice, așa-numitele dialecte sociale: profesionalisme, jargonisme, argotisme, vulgarisme, termeni tehnici și științifici etc.; 3.) diferențe între tipuri de modalități expresive, reprezentate prin **varietatea diafazică** (numită și varietate situațională sau stilistică), care desemnează unitățile sinfazice – variante stilistico-contextuale; 4.) diferențe cronologice, **varietatea diacronică**, mai puțin amintită de către ilustrul filolog.

Lingviștii francezi și italieni (Gadet 2003; Mioni 1983) propun încă două dimensiuni variaționale și anume: **diamezia** – diferențele dintre limba vorbită și limba scrisă și **diegenia**. Însă, din punct de vedere funcțional, toate aceste varietăți interacționează armonios, creând unitatea limbii, funcționând simultan sau prin alternanță, în funcție de locutor și de contextul în care acesta vorbește.

Aderăm (Botnari 2018c) la opinia lingviștilor sus-numiți, diferențiind varietățile de limbă din perspectiva celor 5 dimensiuni variaționale: *diacronie*, *diastratie*, *diatopie*, *diafazie* și *diamezie*, care ne oferă o imagine de ansamblu asupra stării problematice abordate și asupra principalelor reflecții teoretice despre variația lingvistică. Totodată, susținem că *varietatea diegenică* nu este o nouă dimensiune variațională, ci, mai degrabă, o subvarietate a varietății diastratice.

În continuare, am analizat și elucidat problematica și mecanismul de funcționare a dimensiunilor variaționale în limbă și, mai ales, în limba română. Referindu-ne la **variația diacronică** a limbii, la varietățile temporale ale limbii, constatăm că delimitarea unei limbi în varietăți nu poate fi decât de ordin metodic, or funcționarea unei limbi include toate aspectele acesteia, perspectiva completă: realizarea în timp, spațiu, în funcție de modalitățile de expresie, uz și mediu social etc. Prin urmare, analiza unei limbi prin prisma varietății diacronice (lexic arhaic versus lexic neologic) reprezintă opoziția dintre 2 variante ale limbii: varianta literară și cea de facto, individualizată prin utilizarea structurilor lexicale învechite sau, din contra, a celor neologice.

Analizând configurația dialectală a limbii române, varietățile de limbă din perspectiva **dimensiunii diatopice**, precizăm că limba română cuprinde dialectele: dacoromâna, meglenoromâna, aromâna și istroromâna, dialectul dacoromân concretizându-se în 5 graiuri:

muntenesc, moldovenesc, bănăţean, crişan şi maramureşean, acestea fiind variante teritoriale ale limbii române comune, pe care le-am analizat şi în alte rânduri (Botnari 2017b).

Un alt aspect elucidat în lucrare se referă la **distribuirea limbii în funcţie de criteriile sociolingvistice**, diferenţele dintre diversele clase sociale, dintre mediile culturale sau profesionale, cu alte cuvinte diferenţele în funcţie de *dimensiunea diastratică*, generând dialectele sociale sau *variaţia diastratică* a limbii. *Varietăţile diastratice* sau sociolectale diferenţiază o comunitate lingvistică conform straturilor sau grupurilor sociale, caracterizându-se printr-o puternică funcţie de incluziune şi de excluziune socială. Analiza limbii din acest punct de vedere ne permite să distingem următoarele varietăţi sociolectale, cercetate şi anterior (Botnari 2019e): **argotismele** care, de cele mai multe ori, pătrund în limbă prin împrumut, în special din engleză: *cool* „extraordinar”, *horror* „(de) groază”, *loser*, atestat şi în forma scrisă *luzăr* „om ratat”, *party* „petrecere” sau rusismele atestate, mai ales, în spaţiul basarabean: *a gani* „a vorbi aiurea, a hiperboliza”, *a se materi* „a înjura” etc., precum şi prin metaforizarea termenilor preluaţi: *mardeală* „bătaie”, *mol* „vin”, *a pili* „a bea”, *a vrăji* „a spune minciuni” etc.; **jargonul** – utilizarea unui vocabular ce este constituit din anumite concepte specifice, care denumesc unele activităţi de rutină, obiecte sau tehnologii curent folosite în practica profesiei, prin utilizarea unor abrevieri sau substituiri ale terminologiei propriu-zise, înregistrate de dicţionarele de specialitate, cu alţi termeni noi formaţi sau împrumuturi din alte limbi. Actualmente, se atestă, atât pe teritoriul României, cât şi în Republica Moldova, răspândirea termenilor de jargon preponderent de origine engleză: *hi* „salut”, *bye-bye* „la revedere”, *O.K.* „de acord”, *job* „serviciu”, *speech* „discurs”, *software* „sistem de programe pentru computer”, *feeling* „sentiment”, „emoţie” etc., dar şi franceză: *bonsoir* „seară bună”, *madame* „doamnă”, *comme çi, comme ça* „relativ bine”, italiană: *ciao* „salut”, *arivederci* „la revedere”, *ragazza* „fată”, „domniţă”, *tesoro* ca adresare – „scump”; **limbajul tehnico-profesional** – sociolectul utilizat de unele categorii socioprofesionale, constituind un inventar de termeni caracteristici unui anumit contingent de vorbitori, depăşind competenţa lingvistică propriu-zisă a unui vorbitor „obişnuit” şi implicând un alt tip de cunoaştere, mai avansată, ştiinţifică şi specifică diferitor domenii de activitate: medicină, industrie, tipografie, cosmetologie, sport, politică etc.

Variaţia diafazică este o variaţie generată de situaţia de comunicare, de contextul situaţional, în baza căreia vorbitorul recurge la diverse posibilităţi variaţionale, fie în vorbirea sa cultă se strecoară mărci ale limbajului popular sau unele elemente dialectale sau regionale, care edifică o pronunţată coloratură stilistică locală, şi viceversa – o comunicare sau un text scris în virtutea potenţialului stilistic al limbajului oral, popular poate intercala unele neologisme sau

unități lexicale împrumutate, intenționat utilizate pentru a produce o anumită finalitate stilistică. În opinia lingvistei L. Răciulă (Răciulă 2010), o comunicare, o idee care este proiectată spre un **receptor** generează în mintea acestuia o altă idee sau un „**interpretant**” care se constituie în limitele experienței umane a receptorului. La rândul său, interpretatul respectiv poate fi unul imediat – echivalent cu invarianta semantică sau sensul denotativ, unul dinamic, format în funcție de context sau un interpretant final, care le include pe cele două tipuri menționate anterior, vizând experiența colaterală, atât a emițătorului, cât și pe cea a vorbitorului ori semnificația oferită de dicționar. Receptorul, cel care ascultă și recepționează o informație scrisă sau orală, reconstituie sensul în funcție de competența sa lingvistică, interpretându-l în baza trăirilor proprii. Prin urmare, atât vorbitorul, cât și receptorul determină interpretarea sensului, opțiunea stilistică. Diversitatea stilistică a unei limbi se manifestă prin **registrele limbii**: *literar, standard, familiar, popular, vulgar*, care sunt diferențiate în funcție de criteriul de formalitate ce caracterizează o anumită situație de comunicare.

În subcapitolul *Alte tipuri de varietăți ale limbii: diamezică și diegenică*, am adus unele probe pentru a stabili dacă variația diamezică și variația diegenică sunt sau nu noi dimensiuni variaționale, subiect analizat și în alte rânduri (Botnari 2019f). Am conchis că prima dimensiune menționată este viabilă și am demonstrat că, de fapt, aceasta stă la baza celorlalte tipuri de varietăți. **Variația diamezică** vizează variația limbii în funcție de canalele de comunicare: oral sau scris, diamezia reprezentând distincția dintre canalele de transmitere a comunicării: codul scris și cel oral sau, altfel spus, codul fonetic și cel grafic. Variația lingvistică la nivel oral este mai frecventă, or, la nivelul scrisului, limba a fost relativ stabilizată prin intermediul celor 2 „forțe” de standardizare, de înregistrare a variantelor unei limbi: **gramaticile** ce stabilesc limba standard, păstrând omogenitatea ei și asigurând comprehensiunea dintre diferite generații, și **dicționarele**, ce înglobează toate varietățile unei limbi, clasând și ordonând vocabularul.

Analiza mecanismului de funcționare a acestor 2 posibile dimensiuni variaționale ne permite să constatăm că **variația diegenică** este o dimensiune variațională incompletă sau, mai degrabă, neactuală, or, aceasta este edificată pe criterii și argumente subiective sau istoric expirate. Bineînțeles, diferențe între limbajul femeilor și cel al bărbaților există, însă aceste diferențe sunt destul de subiective, subjugându-se în mare parte celor sociale. Prin urmare, varietatea diegenică este, de fapt, o subvarietate a celei diastratice, iar diferențele de sex pot fi lesne incluse în diferențele sociolectale, care se referă la varietățile în funcție de clasa socială, de nivelul de cultură, de stil, de vârstă etc.

2. VARIAȚIA LIMBII ROMÂNE PRIN PRISMA GRAMATICILOR DE LA EST DE PRUT

Capitolul 2 are drept scop analiza variației limbii române din Republica Moldova de-a lungul istoriei, și anume de la apariția primelor gramatici relevante pe teritoriul basarabean până după perioada regimului sovietic. Astfel, vom cerceta funcționarea limbii române și varietățile acesteia în perioada 1827-1992, analizând gramaticile vechi, a lui Șt. Margela, a lui I. Donceț etc., care reflectă fidel situația lingvistică din acea perioadă, opoziția dintre glotonimele „limbă română” – „limbă moldovenească”.

În acest sens, am stabilit unele repere teoretice fundamentale pentru cercetarea noastră, și anume am identificat, mai întâi, diferențele dintre o limbă și un dialect, precum și criteriile de determinare a autonomiei unei limbi (existența unei limbi comune, criteriul inteligibilității reciproce, criteriul de distribuție teritorială a unei limbi, independența națională, conștiința vorbitorilor ș. a.), studiate și anterior (Botnari 2019b), demonstrând iregularitatea și asimetria acestora în cazul când sunt luate în considerare în mod singular.

Am cercetat corelația normă și limbă literară și proprietatea acestora de a varia de-a lungul timpului, relevarea accepțiilor asupra subiectului respectiv din perspectiva unor lingviști și cercetători: E. Coșeriu (1995; 1997), R. A. Budagov (= Будагов 1967), I. Gheție (1982), I. Jordan (1954), I. Coteanu (1973; 1975), B. Gaetano (1993), L. Martinet (2011), J. Kabatek (1998), D. Irimia (2011), T. Bulot (2011) ș. a.

O limbă, pe lângă variabilitatea sa în timp (în diacronie), prin intermediul normelor, dă dovadă și de un caracter fix, fiind însoțită și de „un atribut al invariabilității”, care îi asigură continuitatea și posibilitatea de a rămâne mereu aceeași limbă, de a fi înțeleasă peste secole, de a-și conserva caracterul unitar. Considerăm că **norma** este un produs al scriitorilor, cărturarilor, savanților tuturor timpurilor, asupra căruia se lucrează continuu, fiind mereu modificat și totuși invariabil la un moment dat al limbii, adică, transformările normei se efectuează în timp, treptat și nu pot fi atestate într-un timp prezent anume. De fapt, necesitatea normei a fost impusă de diversitatea variantelor limbii, or acestea oferă prea multe mijloace de exprimare, fiind deschise spre acceptarea elementelor noi, care trebuie sistematizate și selectate, restructurate și corelate normei și uzului corect, cunoscut de toți indivizii vorbitori ai unei limbi.

În subcapitolul 2.2. al lucrării, *Conflictul lingvistic de pe teritoriul Republicii Moldova. Glotonimele „limbă moldovenească” – „limbă română”*, inițiem o abordare generală a teoriei celor două glotonime, limba română și „limba moldovenească”, stabilind coincidența acestora și

fundamentând opinia noastră în baza studiilor unor autori consacrați, precum: D. Cantemir, E. Coșeriu, S. Berejan, V. Bahnaru, C. Stamati-Ciurea, L. Colesnic-Codreanca, căci o varietate de limbă nu poate primi statut de limbă autonomă dacă nu are, în primul rând, o formă scrisă, normată, proprie, dacă nu e standardizată prin **gramatici**. Doar atunci două limbi pot fi considerate entități separate.

În cadrul subcapitolului 2.3., *Norma literară și variantele ei în gramaticile de la Est de Prut*, efectuăm o radiografie a limbii române prin prisma gramaticilor elaborate pe teritoriul basarabean, *Gramatica ruscă și rumâniască* de Șt. Margela (1827), *Cursulu I. Abecedă Rumână* de I. Doncev (1865), *Gramatica limbii moldovenești* de L. Madan (1929) și *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica, morfologia și sintaxa* de același autor (1932), *Gramatica limbii moldovenești* de I. D. Ciobanu (1949) și alte gramatici editate după 1944, efectuând și o comparație a acestora cu normele gramaticilor elaborate pe teritoriul de la Vest de Prut sau cu gramaticile de astăzi. Sunt analizate particularitățile fonetice, gramaticale și lexicale ale limbii de-a lungul istoriei, identificând diferențele esențiale, coincidența sau non-coincidența unor categorii gramaticale, a regulilor ortoepice, a metalimbajului utilizat, prin stabilirea gradului de variație a limbii române de pe teritoriul basarabean de la un deceniu la altul, în funcție de factorii istorici, sociopolitici sau culturali.

În acest sens, menționăm că ne-am axat în special pe analiza metalimbajului utilizat în gramaticile cercetate, a terminologiei lingvistice a limbii române, care, încă începând cu gramaticile lui Șt. Margela și a lui I. Doncev, era la etapa de constituire și atesta o variație explicabilă. Însă în perioada sovietică această variație este mai puțin pronunțată, diferențele înregistrate fiind atestate în funcție de glotopolitica dusă în acel moment. De cele mai multe ori, am identificat un metalimbaj calchiat din rusă, care era preluat dintr-o ediție a gramaticii în alta, variind în limita libertăților permise de regim. Astfel, nivelul lexical este cel care a prezentat cele mai mari fluctuații, iar analiza metalimbajului ne permite să observăm că variația era uneori artificială, fiind indusă în mod conștient pentru a promova pronunțarea dialectală și distanțarea de limba română literară. I. Vintilă-Rădulescu observă că „majoritatea diferențelor semnalate în domeniul lexical priveau aspectul modern și, în cadrul acestuia, terminologiile de specialitate, în care, în perioada sovietică, pătrunseseră numeroase împrumuturi și calcuri din limba rusă, devenită în R.S.S. Moldovenească principala limbă a învățământului, a cercetării și a activității profesionale. Se omitea deliberat, de dragul demonstrației, și faptul că, după 23 august 1944, asemenea elemente pătrunseseră în număr considerabil, chiar dacă mult mai mic, și în limba română din România” (Vintilă-Rădulescu 2003, p. 115). Așadar, am încercat să demonstrăm

identitatea limbii noastre atât în plan ontologic (ca limbă în funcțiune), cât și gnoseologic (ca obiect de studiu al lingvisticii, referindu-ne, mai ales, la terminologia lingvistică utilizată în diferite gramatici și lucrări).

În baza materialului faptic analizat, am urmărit funcționarea limbii române în Basarabia, în perioada 1827-1992, în special în școli, distingând condițiile în care aceasta a fost predată, variația pe care a dovedit-o în funcție de factorii extralingvistici, particularitățile ei, în scopul demonstrării inconsistenței teoriei referitoare la cele 2 limbi distincte: limba română și „limba moldovenească”. Studiul, mai ales, al metalimbajului ne-a permis să determinăm normele lingvistice recomandate profesorilor în procesul editării manualelor școlare și a dicționarelor bilingve ruso-române, elevilor în procesul învățării limbii române, „botezată” de cele mai multe ori în perioada respectivă „moldovenească”.

Atât gramatica lui Șt. Margela, tipărită la Sankt-Petersburg, cât și cea a lui I. Heliade Rădulescu, apărută la București, au un punct comun, pe care îl susțin cu insistență: recomandările de a reduce alfabetul chirilic românesc. Bineînțeles, reformele propuse de ei diferă, căci realitatea lingvistică de la care pornește lingvistul basarabean este limba rusă, autorul prezentând particularitățile fonetice în baza acesteia. Ideile de reformare ale alfabetului susținute de Șt. Margela au fost revoluționare la vremea aceea, plasându-l printre gramaticienii importanți ai epocii, fapt ce ne demonstrează că norma literară din Basarabia în acea perioadă urma un curs de reglementare și fixare analog celui din Țările Românești, o evoluție similară, care nicidecum nu ar fi putut da naștere unei noi limbi, diferită de limba română, ipoteză cercetată și cu alte ocazii (Botnari 2018b). Efectuând o comparație între gramaticile menționate, observăm că acestea sunt destul de apropiate, atât cât privește principiul reducerii fonetice promovată, cât și din punctul de vedere al clasificărilor categoriilor gramaticale prezentate, cu unele excepții.

Urmează analiza **gramaticii lui I. Doncev**, despre care L. Colesnic-Codreanca scrie: „unica gramatică a limbii române editată în Basarabia cu litere latine în perioada secolului al XIX-lea, cu text paralel rusesc” (Colesnic-Codreanca 2003), în care este utilizat un metalimbaj gramatical similar celui românesc modern.

În continuare, am cercetat și confruntat gramaticile lui L. Madan: *Gramatica limbii moldovenești* din 1929, scrisă cu alfabet chirilic, și cea din 1932, *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica, morfologia și sintaxa*, cu alfabet latin. Sunt două gramatici practic diferite, analizate minuțios și anterior (Botnari 2018a), mai ales din punctul de vedere al metalimbajului utilizat. În gramatica din 1929, părțile de vorbire apar sub denumiri calchiate din rusă, pe când în gramatica din 1932, L. A. Madan utilizează un metalimbaj identic cu cel al

limbii române de astăzi. Drept exemplu, prezentăm, în continuare, denumirile cazurilor „limbii moldovenești” din Gramatica din 1929 și echivalentele acestora din Gramatica din 1932:

1929		1932
1.	Numili starnic	Substantivul
2.	Numili alăturalnic	Adjectivul
3.	Numărătoriu	Numeralul
4.	Locdinumili	Pronumele
5.	Graiu	Verbul
6.	Sprigraiu	Adverbul
7.	Sprinumili	Prepoziția
8.	Legătoriu	Conjuncția
9.	Strigātu	Interjecția

Confruntând, prin intermediul analizei comparative, aceste 2 gramatici, identificăm diferențe esențiale la toate nivelurile limbii, dar, mai ales, la cele fonetic și lexical. L. Madan elaborează chiar un mic dicționar rus-moldovenesc al „terminologiei elementare gramaticеști” și nu doar, care cuprinde termeni creați prin adaptare fonetică, imitare/traducere a limbii ruse, transcriere fidelă a limbii vorbite, din al cărui corpus am extras câteva unități mai semnificative: *unaltic* care substituia rom. „reciproc”, *unoneamnic* sau *unofelnic* – rom. „de același gen”, *fațnic* – rom. „personal”, *unoslognic* – rom. „unisilabic”, *urmatic* – rom. „succesiv”, *fărăformnic* – rom. „amorf”, *dinaintnici* – rom. „precedente”, *buznici* – rom. „labiale”, *napoiucernici* – rom. „velare” etc. De altfel, L. A. Madan nu s-a dovedit a fi original nici în domeniul invențiilor sale lexicale, întrucât multe dintre acestea au fost create încă în Transilvania din prima jumătate a sec. al XIX-lea (conf. *mâneștergură* „prosop”).

Până în 1967, gramaticile cercetate nu diferă foarte mult, prezentând aceleași norme ortografice și ortoepice, aceleași principii fonetice și împrumuturi sau calchieri din rusă. Limba literară „moldovenească” de după al doilea război mondial, fixată în gramaticile lui I. D. Ciobanu (1949), V. A. Comarnițchii (1951) sau F. D. Lazariuc (1959) ș. a., a fost practic identică cu limba literară română, cu excepția utilizării alfabetului chirilic și acceptarea unor unități lexicale artificial create sau împrumutate din rusă. Analizând **principiile fonetice** și normele de scriere fixate de I. Ciobanu, mai identificăm încă închiderea în *ă* a lui *e neaccentuat* în poziție medială: „însămna”, „deosăbită”, „păreche”; monoftongarea diftongului *ea* în *a*: „cu samă”, „sara”, „visază”; forma „sângur faptul ista” substituind pronumele de întărire *însuși*; *g* în silabă deschisă trece în *j*: „lejile limbii”; formele învechite: „întâiaș dată”, „s’au scoborât” sau scrierea unor cuvinte împreună: „pedeplin” = pe deplin, „deobicei” = de obicei ș.a.m.d. Totuși, remarcăm o ușoară variație de la unele norme promovate cu insistență în gramatica lui L. Madan, și anume dispariția unor palatalizări ale labialelor *b*, *p*, *m*: „bine”, „visază”.

În afară de particularitățile fonetice, clasificările și categoriile gramaticale ale „limbii moldovenești” din perioada 1932-1967 aproape coincid cu cele ale limbii române literare de atunci. Prin urmare, diferențele neesențiale de ordin fonetic, lexical și gramatical nu au condus la constituirea unei limbi noi – în Basarabia postbelică se vorbea și se scria românește cu alfabet chirilic.

În 1967 este semnată **Hotărârea nr. 201 despre introducerea literei „ж” (gi) în alfabetul limbii moldovenești** pentru „redarea mai exactă a sunetului «dj»” (17 mai 1967), care, pe lângă noile norme ortografice și ortoepice, urma „să asigure până la 1 ianuarie 1968 toate tipografiile ziarelor și revistelor cu șrifutul necesar”. *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica. Morfologia* (Berejan 1970), *Limba moldovenească. Gramatica, ortografia, dezvoltarea vorbirii. Manual pentru clasa 1* (Guțan 1983), *Limba moldovenească literară contemporană. Lexicologia* (Corlăteanu 1982) sunt manualele ce implementează noile norme, care, de fapt, nu sunt atât de noi, cu excepția introducerii literei menționate ceva mai sus.

Evoluția limbii române de pe teritoriul basarabean între finele sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea atestă abateri insignifiante în structura internă față de româna de pe teritoriul țării-mamă, vizând unele regrupări în categoria părților de vorbire, în modul de formare și denumire a categoriilor de gen, număr, de declinare a substantivelor și de conjugare a verbelor, fără a afecta structura standardizată a categoriilor gramaticale. Cele mai accentuate modificări au fost identificate în cadrul sistemului lexical, acesta fiind saturat, de multe ori în mod forțat, cu unități lexicale împrumutate sau calchiate după modelul limbii ruse. Astfel, coincidența claselor și categoriilor gramaticale identificate de către Șt. Margela și I. Heliade-Rădulescu demonstrează că limba română din Basarabia încă mai avea același parcurs istoric cu cel al românei literare, iar gramatica lui I. Doncev din 1867 confirmă faptul că lingviștii din Basarabia cunoșteau normele gramaticale ale limbii române și urmăreau apariția gramaticilor de dincolo de Prut.

3. FENOMENUL VARIABILITĂȚII ÎN LIMBA PRESEI PERIODICE A ANILOR 1946-1992

În capitolul 3 analizăm mecanismul de funcționare a „limbii moldovenești” în Republica Moldova în perioada postbelică prin prisma presei periodice, stabilind natura relației dintre limba română și „limba moldovenească” și repercusiunile bilingvismului impus asupra limbii populației basarabene. Tot aici ne referim la o varietate a limbii române din perioada regimului sovietic comunist, **limba de lemn**, noțiune universală, specifică nu doar limbii române, pe care am definit-o drept produs al unor schimbări sociopolitice iminente, o limbă rigidă, clișeizată și ideologizată, care servește drept instrument de manipulare și distorsionare a realității, fiind în

serviciul obiectivelor politice ale unui regim totalitar instaurat. Identificând particularitățile limbajului presei comuniste sovietice, subiectele promovate de cele mai dese ori și (non-)stilul de a scrie al autorilor, conchidem că limba presei periodice din Basarabia postbelică este un exemplu clasic al „limbii de lemn”. În acest sens, este lesne de înțeles că **indicii varietății diafazice** și ai celei **diamezice** practic nu pot fi identificați în discursurile de lemn sovietice, în care stilul scris și cel oral devin unul singur.

Un alt aspect examinat în cadrul acestui capitol vizează variabilitatea lingvistică a presei periodice postbelice, reprezentată în lucrarea noastră de cotidienele *Moldova Socialistă*, *Tineretul Moldovei* și *Scânteia leninistă*, axându-ne, în special, pe studierea particularităților fonetice și ortografice (Botnari 2019c), morfo-sintactice (Botnari 2019d) și lexico-semantice ale limbii și pe stabilirea gradului de implementare a normelor gramaticale, fixate în gramaticile cercetate în capitolul 2, în limbajul presei.

Dinamicitatea și permeabilitatea limbii vizează, de obicei, vocabularul, care este cel mai vulnerabil la influența condițiilor extralingvistice, mai ales atunci când sunt create și conservate în mod artificial. „Extinderea” inventarului de unități lexicale noi, precum și a sensurilor acestora și împrumutarea lor în vocabularul fundamental al limbii a constituit scopul primordial al puterii sovietice, realizat, în special, prin intermediul presei care devenise practic unica sursă de informare a populației.

Cercetând **particularitățile lexico-semantice ale limbajului presei** anilor 1944-1989 din perspectiva criteriului lexico-funcțional, am prezentat, consecutiv, diferențele lexicale, indicii de variație ai vocabularului prin prisma dimensiunilor variaționale: **diacronici** – lexicul arhaic *versus* cel neologic, **diatopici** – lexicul literar *versus* lexicul regional, **diastratici** – lexicul literar *versus* limbajele specializate/jargon/argou, **diafazici** – lexicul marcat stilistic.

Analiza lexico-semantică a titlurilor și a subtitlurilor din presa sovietică ne-a permis să identificăm un vocabular care cuprinde un inventar considerabil de arhaisme, de împrumuturi din rusă, de calchieri lexicale, gramaticale sau semantice, în diverse construcții tautologice și pleonastice, în comparații și metafore, în hiperbolizări și formațiuni antitetice etc. Varietatea lexicală a presei cotidianelor *Moldova socialistă* și *Tineretul Moldovei* numără termeni care corespund unor concepte social-politice ale vremii, un lexic specific perioadei sovietice, care în uzul actual al limbii au fost înlocuite corespunzător cu echivalentele românești. Prin urmare, am enumerat drept **indici ai diacroniei și ai diatopiei** presei periodice din 1946-1965: prezența abuzivă a cuvintelor învechite, a arhaismelor sau a rusismelor: *peatiletcă, voczal, temp, oloi, remont, prezident, norodnic, tovarăș, totunional, colhoz, slobozâre, trudozî, călcare, zablă,*

zvenie, pud ș. a. Unitățile lexicale, precum: *soviet, colhoz, pionier, ocrug, comsomol* etc., termeni ce se refereau la realități cu specific istorico-politic, la administrația de stat sau la cea economică a uniunii sovietice, au căpătat funcții evocative, devenind, de asemenea, **indici diacronici** sau **diatopici**, care ne permit să identificăm un text sau un context semantic aparținând limbii române din perioada socialismului sovietic sau graiului moldovenesc de pe teritoriul Republicii Moldova. Evident, unitățile lexicale livrești sau savante, dar și cuvintele neologice aproape lipsesc în presa periodică din 1946, iar în cotidienele din 1965-1976 sunt atestate cu o frecvență extrem de redusă: *principialitate, cincinal, mobilizator, multinațional*. Analizând inventarul de termeni arhaici sau al celor împrumutați din rusă, depistați în cotidianul din 1965, observăm că acesta este mult mai redus decât cel din 1946, fapt ce denotă că „limba moldovenească” cunoștea totuși o evoluție, o dezvoltare infimă.

În prezent s-au conservat unele lexeme de etimologie rusă, atestarea cărora a fost înregistrată și în perioada țaristă, de exemplu: *brigadă, oloi, norod, tovarăș, pionier, slobozâre, obște, călcare, osăbit* ș. a., termeni care, de altfel, sunt atestați și de dicționarele românești, ca variante regionale sau populare.

Din perspectiva varietății diastratice, atestăm utilizarea în exces și repetată a termenilor tehnico-științifici, ceea ce constituie o consecință a insistării asupra etapei de „evoluție și progres”, a unităților care se referă la diverse domenii din viața cotidiană și materială a omului sovietic, dar și la activitățile partidului și puterii sovietice. Efectuând o clasificare tematică, substantivele din discursurile analizate, care, de cele mai multe ori, sunt substantive abstracte, se referă la: relații și acțiuni umane, realități sociale și ideologice, ocupații umane și de partid, planuri și realizări etc.: *plan, restabilire, dezvoltare, sarcini, peatiletcă, industrie, transport, orânduială, norod, muncă, năzuință* ș. a. Cuvinte ca *dezvoltare, progres, zădire, creștere* formează o paradigmă lexicală, termenii respectivi repetându-se periodic în text, în aceleași circumstanțe semantice, redând aceeași idee, cu o variație lexicală ușoară și redundantă. Textele excerptate din presa periodică a anilor 1940-1980 conțin **indici ai diastratiei**, însă aceștia conturează o variație destul de săracă, cu o îngustă arie de acoperire a domeniilor de activitate, înregistrând *termeni ai meseriilor populare, ai activităților și practicilor cotidiene* ale populației antrenată în „construcția socialismului”, dar și termeni noi intrați în limbă, *ai ierarhiei administrative* a organelor de conducere din acea perioadă, lexeme împrumutate sau calchiate din limba spațiului sovietic rusesc.

Rezultatele studiului lexicometric efectuat demonstrează că limbajul periodicelor din anii 1946 este unul al comunismului și al socialismului ideologic, din anii '60 acesta devenind ceva

mai temperat, reprezentând esența programului politic al acelor perioade. Totodată, constatăm că variația nu este atât de radicală, or o serie de suprapuneri ale unităților lexicale care sunt caracteristice ambelor perioade ne confirmă acest fapt, precum realitățile mereu valabile pentru acele decenii ale regimului sovietic: *tovarăș*, *socialism*, *comsomol* ș. a. Autorii discursurilor politice își recrutează inventarul lexical din sfera socialului: *clasă*, *egalitate*, *colectivitate*; din sfera economică: *industrializare*, *progres*, *gospodărie obștească*; din sfera agrară: *muncă*, *cincinal*, *colhoz*, *brigadă*, *truditor* etc.

Din perspectiva **dimensiunii diafazice**, variația se axează pe raportul **emițător**, în cazul nostru autorul articolelor analizate, și **receptor**, cel căruia îi este destinată informația. Emițătorul își elaborează discursul astfel încât mesajul pe care vrea să îl transmită să fie interpretat corect, corectitudinea vizând anume „**interpretantul final**” (Răciulă 2010). Orice **text** al emițătorului este elaborat printr-o **manipulare** dibace a **expresiei**, solicitând o anumită atitudine sau un anumit **feedback** din partea receptorului. Din această perspectivă, referindu-ne la limba de lemn a presei comuniste și la autorii articolelor de factură politică, destinate publicului larg, nu putem vorbi tocmai de un stil individual al acestora sau de variabilitate individuală, căci factorii motivaționali ai emițătorului sunt, de fapt, niște ordine politice, cu caracter colectiv și ideologic, care „modelează” discursul scris astfel încât să corespundă acestor ordine și să trezească o anumită atitudine sau interpretare din partea receptorului.

Limbaajul presei din perioada regimului sovietic este un limbaj oficial, impus de sistemul de propagandă comunistă, un limbaj care gravitează în jurul **cultului personalității liderului comunist** (maniheismul), legitimându-i acțiunile și deciziile. Constantele semiotice ale portretizării liderului de partid sunt metaforizarea și hiperbolizarea excesivă, acestea fiind figurile stilistice predilecte ale presei comuniste. Cultul personalității liderului comunist cunoaște mai multe ipostaze: *conducătorul*, *liderul înțelept*, *revoluționarul-geniu*, *creatorul* etc.

De asemenea, atestăm succesiunea **omagiu – adeziune – raport – angajament** (R. Zafiu 2007), care este realizată printr-un **registru metaforic și metonimic** bogat: metafore și metonimii „**anatomice**” – *a crescut din sânul norodului*; *îndrumate de mâna puternică și încercată a partidului comunist*; *în fruntea armatei noastre*; metafore „**militare**” – *țara s'a prefăcut într'un lagăr unic*; *în avangarda construcției economice și culturale*; metafore „**surse de alimentare**” sau „**ale adăpării**” – *Patriotismul sovetic dătător de veață*; *izvoarele puterilor nesăcate ale norodului nostru*; metafore „**evolutive**” sau „**ale căii**” – *greutățile care stau în calea lui*; *Pe calea socializmului*; *Drumul Cărții*; *Un pas spre belșug*; metafore și metonimii „**octombriște**” – luna octombrie fiind un simbol-clișeu, cu referință la octombrie din 1944, la

Acordul Churchill-Stalin, în rezultatul căruia a demarat procesul de sovietizare și de formare a „omului nou”: *cei educați de Octombrie; Ne luminează flacăra marelui octombrie!* ș. a. Prin urmare, variația lexicală prin prisma dimensiunii diafazice pendulează între diverse paralelisme lexicale, ce au la bază o concepție maniheistă, de exemplu, *progres – regres, lume nouă – lume veche, om nou – om vechi, socialism – capitalism* etc. Unitățile lexicale, ce conturează aceste antagonisme maniheiste distribuie indivizii-subieci într-o anumită tabără, fie în cea fidelă ideologiei sovietice – *societatea socialistă*, fie devin dușmani, adepți ai *burghezimii capitaliste*.

Nu mai puțin importantă ni s-a părut relevarea diferențelor, mai ales la nivel lexical, ale limbii române de **după 1989**, determinate în baza aceluiași cotidian, însă intitulat *Moldova Suverană*, variația în funcție de conjunctura sociopolitică. Presa ia un nou vector, clișeele comuniste și sovietice dispar treptat, fiind substituite cu alte expresii lexicale, inovații pe atunci, care, în timp, devin, de asemenea, dogme. Totuși, la începutul anilor '90, chiar și în 1992, unele structuri-clîșeu ale perioadei sovietice încă mai persistă, de exemplu, operatorul modal *trebuie* se mai regăsește în titlurile și articolele ziarelor.

Spre deosebire de limba de lemn a anilor '44-'89, în care societatea comunistă și socialistă era ideală, reprezentând autoritatea superioară, exemplară, demagogică, în textele din 1992 analizate, autorii pun la îndoială corectitudinea unor decizii de stat, unele articole fiind adresate mai mult organelor de conducere, printr-o catenă de titluri satirice sau eufemisme intenționate, utilizate în mod conștient, pentru a reliefa semnificația urmărită, de exemplu: *Vremuri care ne mai dor. Pâine multă tuturor!* – autorul se referă exact la acele titluri care îndemneau spre „mai mult”, spre muncă asiduă și continuă, spre împlinirea planului de cinci ani etc.

Nivelul lexical cuprinde un spectru larg de cuvinte atât marcate stilistic: cuvinte populare, arhaice, argotisme sau familiare, cât și unele neologisme pentru acea perioadă, mai ales substantive abstracte și adjective: *epicentru, deficit, mancurtizare, pauperizare, monopolism*. O altă trăsătură specifică limbajului presei anilor '90 este caracterul permeabil al acestuia: accesul facil al unor termeni din diverse registre ale limbii. Acest fenomen poate fi explicat prin tendința spre deschidere a autorilor articolelor și materialelor tipărite, spre debarasarea de interdicțiile impuse și de compromisurile acceptate și intervenirea cu inovații lexicale, utilizate în funcție de sferile de interes specifice perioadei.

Prin identificarea diferențelor esențiale ale limbajului din presa periodică „moldovenească” pe parcursul perioadei regimului sovietic comunist, putem distinge câteva etape ale evoluției limbii române în spațiul RSSM-ist: 1. perioada anilor **1944 – 1960, limba**

„moldovenizată” agresiv prin infiltrarea împrumuturilor rusești, a arhaismelor și a cuvintelor specifice limbajului popular, prin implementarea în practică a principiilor și structurării sociale sovietice; 2. **1960 – 1967, limba „dezmorțită”**, perioadă în care unele dintre „inovațiile” lexicale sovietice dispar treptat, odată cu unele realități care pierd din însemnătate sau care cedează locul altora, denumirile acestora fiind înlocuite cu echivalente românești. De acum și până în 1989, limba scrisă în Basarabia nu era altceva decât limba română scrisă cu alfabet chirilic, adică o variantă a limbii române literare, cu unele particularități specifice în fonetică (respectiv în ortografie) și în lexic (abuzul de rusisme); 3. **1967 – 1989, limba „renașterii”**, perioadă în care se revine la grafia latină și la normele adevărate ale limbii române, etapa de trezire a conștiinței naționale, de acces deschis spre sursele românești de care a fost privată „limba moldovenească” până atunci. În 1992, lexicul limbii române din Basarabia devine mult mai larg, identificându-se cu cel al limbii române de peste Prut, iar autorii capătă dreptul de a scrie fără a fi cenzurați sau fără a se autocenzura.

Drept rezultat al cercetării noastre, atestăm că nu toate normele gramaticale fixate de manualele de specialitate elaborate în acea perioadă au fost implementate și că în pofida tuturor fonetismelor și construcțiilor lexicale împrumutate sau calchiate din rusă, limba română din Basarabia era limba română standard, scrisă cu alfabet chirilic.

CONCLUZIILE GENERALE

Corpusurile lingvistice utilizate în lucrare au validat ipoteza de plecare a studiului nostru, referitoare la caracterul prolific al fenomenului variabilității în limba română și la corelația dintre tipurile de varietăți de limbă și factorii extralingvistici de influență. În acest context, pentru a rezuma rezultatele cercetării noastre, formulăm următoarele **concluzii**:

1. O limbă, de-a lungul evoluției sale, cunoaște un proces continuu de transformare, de substituție a unor particularități ale sale cu altele, de diferențiere în mai multe varietăți. *Variabilitatea limbii* reprezintă o proprietate a oricărei limbi naturale de a varia prin prisma dimensiunilor diacronică și sincronică, materializându-se prin mai multe varietăți lingvistice.

2. *Varietatea lingvistică* este un produs al fenomenului variabilității în limbă, funcționând prin diverse utilizări ale aceleiași limbi în funcție de factorii lingvistici și extralingvistici, diferențiate între ele printr-o serie de variante lingvistice, care se manifestă la toate nivelurile lingviale.

3. Orice unitate lingvistică se manifestă prin dihotomia variantă/invariantă, *invarianta* fiind unitatea virtuală a limbii, inutilizabilă, care devine funcțională sau se materializează în vorbire sub diferite forme selectate în funcție de diverși factori (cronologici, geografici, sociali,

culturali, stilistici sau ideologico-politici etc.), iar *varianta* reprezentând una dintre formele prin care funcționează, se realizează acea unitate a limbii.

4. Constatăm că descrierea variațiilor unei limbi nu este posibilă fără a apela la corelația *diacronie – diatopie – diastratie – diafazie – diamezie*. Anume în funcție de aceste dimensiuni variaționale a fost efectuată clasificarea varietăților unei limbi naturale și cele ale limbii române în special: *varietăți diacronice* – diferențe ale limbii în plan diacronic și sincron, temporale; *diatopice* – diferențe în spațiul geografic, teritoriale; *diastratice* – diferențe între straturile socioculturale ale unei comunități lingvistice; *diafazice* – diferențe între tipuri de modalități expresive, stilistice, în funcție de uz și locutor; *diamezice* – diferențe între forma scrisă și cea vorbită a limbii. În lingvistica modernă o limbă necesită a fi studiată din două perspective simultan: studiul variabilității interne a limbii în funcție de factorii lingvistici – variații la diferitele niveluri ale limbii și în funcție de factorii extralingvistici, care generează tipurile de varietăți menționate anterior.

5. Ca urmare a examinării procesului istoric de dezvoltare a limbii române literare, constatăm că aceasta are un caracter unitar și omogen, necunoscând o fragmentare masivă în dialecte și graiuri, iar „limba moldovenească” este un grai, normele literare ale acesteia identificându-se în totalitate cu normele limbii române, aceasta fiind varianta națională a limbii din Republica Moldova, chiar dacă atestăm o reticență în acceptarea acestui adevăr.

6. Limba română, prin prisma criteriilor sociolingvistice, înregistrează un vocabular dinamic, în plină evoluție și cu hotare permeabile, golurile lexicale fiind umplute fie prin împrumuturi din alte limbi, fie prin denumirea acestor noi realități cu unele cuvinte deja existente în limbă, însă polisemantizându-le, adică atribuindu-le sensuri noi. Totodată, limba română din Basarabia se are acces la limba română standard de la București, vocabularul acesteia devenind, practic, identic în toate domeniile de activitate umană.

7. Considerăm că nu există varietăți diatopice, diastratice, diafazice sau diamezice pure, ci, mai degrabă, indici variaționali în funcție de diatopie, diastratie, diafazie și diamezie, care funcționează concomitent și se diferențiază doar sub aspect teoretic. Varietatea diamezică, adică opoziția oral/scris, reprezintă suportul în baza căruia se reliefează celelalte tipuri de varietăți, or, în forma scrisă a limbii, acestea pot fi identificate mai puțin, fiind mult mai prolifică în varianta vorbită a limbii.

8. Susținem că variația diegenică nu este o dimensiune variațională de sine stătătoare, diferențele de limbaj în funcție de sex fiind destul de subiective, căci interacțiunile verbale sunt

diverse și se pot desfășura în variate contexte sociale, fapt ce permite includerea acestor diferențe în ansamblul varietății diastratice.

9. Limba, pe lângă proprietatea sa de a varia în timp, dă dovadă și de un caracter stabil, fixat de normele reglementate și aprobate pe parcursul evoluției istorice a limbii, care continuă să fie reglementate și în prezent. Anume normele literare, incluse în gramatici, constituie „un atribut al invariabilității” limbii, care îi asigură continuitatea și posibilitatea de a rămâne mereu aceeași limbă, de a fi înțeleasă peste secole, devenind instrumentul de comunicare al unei comunități lingvistice.

10. Evoluția limbii române s-a desfășurat permanent sub steaua unei încercări absurde de a ridica „limba moldovenească” la rangul de limbă literară, autonomă, încercare care își avea sorgintea în substratul politico-ideologic al problemei „limbii moldovenești”. Încă în 1818 existau tentative de a contura o nouă limbă, cea „moldovenească”. De fapt, susținerea ideii că „limba moldovenească” este alta decât limba română literară s-a axat pe încercările de a „literaliza” o bază dialectală îngustă a graiului moldovenesc, care cuprindea unele creații neaoșite, pe tentativa de a o „boteza” drept „limbă moldovenească”.

11. După 1960, atât în gramaticile „limbii moldovenești”, cât și în presa periodică, se atestă o campanie de susținere a limbii culte, de excludere a elementelor populare și arhaice, a regionalismelor din limba scrisă, de eliminare a unor rusisme artificial formate, creându-se premisele necesare pentru evenimentele ce aveau să se întâmple în 1989. Însă gramaticile elaborate în urma anexării Basarabiei la Uniunea Sovietică, chiar dacă erau scrise cu alfabet chirilic și abundau în grafii dialectale, fixau aceleași norme gramaticale, aceleași reguli ortoepice ale limbii române.

12. Evoluția limbii române de pe teritoriul basarabean între finele secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea atestă abateri insignifiante în structura internă față de româna de dincolo de Prut, vizând unele regrupări în categoria părților de vorbire, în modul de formare și de denumire a categoriilor de gen, număr, de declinare a substantivelor și de conjugare a verbelor, fără a afecta structura standardizată a categoriilor gramaticale, nivelul lexical fiind cel care a prezentat fluctuații mai esențiale.

13. Limba română de pe teritoriul basarabean sovietic a fost supusă fenomenului variabilității, însă, având în vedere conjunctura sociopolitică din acea perioadă, variația s-a manifestat în limitele unui registru limitat de teme și probleme abordate, stabilit prin cenzură și manipulare ideologică. Particularități fonetice, morfo-sintactice și, mai ales, lexicale specifice sunt valabile pentru perioada stalinistă, renunțarea la unele dintre ele fiind posibilă abia din

1967. Totuși, sub aspect lingvistic, nu putem vorbi despre diferențe esențiale, ci, mai degrabă, despre o revenire treptată la statutul firesc al limbii române de până la instaurarea comunismului sovietic.

14. La nivel lexical am identificat un inventar considerabil de arhaisme lexicale, de rusisme sau construcții calchiate din rusă, astăzi acestea fiind total ori parțial ieșite din uzul limbii, fiind asimilate în fondul pasiv al limbii sau funcționând în varianta colocvială. Actualmente, limba română din Republica Moldova mai conservă o coloratură ușor învechită și populară, însă la nivelul limbii vorbite, drept consecință a bilingvismului din perioada sovieto-comunistă. Însă chiar și aceste fonetisme sau lexic regional sunt atestate tot mai rar și mai mult facultativ, fiind specifice unui anumit contingent de vorbitori, populației rurale sau celor cu un nivel de cultură și educație mai precar. Limba română literară din Basarabia nu se distinge de standardul limbii române din România, lexicul uzual al limbii române de pe teritoriul Basarabiei este comun cu cel al românei de peste Prut, doar rusismele de dată recentă făcând diferențiere, iar denumirea de „limbă moldovenească” este, de fapt, condiționată politic.

15. Rezultatele obținute și concluziile relevate confirmă **ipoteza cercetării**, conform căreia fenomenul variabilității este un proces activ în limba română, care a generat varietățile de limbă în funcție de factorii extralingvistici, geografici, socioculturali, ideologico-politici, stilistici etc. Totuși, unitatea limbii române a fost păstrată, din corpul acesteia nedesprinzându-se o altă limbă autonomă – „limba moldovenească” este un grai din încrengătura limbii române, gramatica fiind unitară.

Cercetarea noastră permite efectuarea unei radiografii a limbii române literare din perspectivă sociolingvistică, istorică, stilistică, semiotică. Unele concepte abordate în lucrare pot servi drept reper pentru ulterioarele cercetări detaliate ale fiecărui tip de varietate de limbă română, ale dimensiunilor variaționale, ale varietăților diacronice, diatopice, diastratice, diafazice și diamezice, ale diferențelor diegenice etc. în baza unor lucrări beletristice sau a presei de astăzi etc. Totodată, cercetarea deschide perspective de studiu și analiză comparativă a limbajului presei, identificând particularitățile fonetice, morfosintactice și lexicale ale limbajului publicistic de astăzi și confruntându-le cu cele din perioada regimului comunist de până în 1992, relevate în lucrarea de față.

BIBLIOGRAFIE (selectivă)

1. BAHNARU, V. *Elemente de semasiologie*. Chișinău: Editura Știința, 2009. 286 p. ISBN 978-9975-67-641-0.
2. BAHNARU, V. (red. resp.). *Lexicologia practică a limbii române*. Chișinău: Profesional Service, 2013. 490 p. ISBN 978-9975-4460-4-4.

3. **BOTNARI, L.** Conceptul de variant/invariant în lingvistica modernă [online]. În: *Philologia*. 2017a, nr. 1-2 (289-290), pp. 91-96. ISSN 0236-3119. [citată 28.11.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/91_96_Conceptul%20de%20variant_invariant%20in%20lingvistica%20moderna.pdf
4. **BOTNARI, L.** Varietățile diatopice ale limbii române. Situația „limbii moldovenești”. În: *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan, Colocviu științific național*, ediția a III-a, 2017b. Coord.: MINCU E. Chișinău: S. n. (Tipogr.), p. 35-42. [citată 28.11.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/35-42_4.pdf
5. **BOTNARI, L.** „Limba moldovenească” prin prisma gramaticilor lui Leonid Madan [online]. În: *Philologia*. Septembrie-decembrie 2018a, Nr. 5-6 (299-300), Chișinău: Pro Libra. pp. 90-96. ISSN 1857-4300. [citată 28.11.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/90-96_3.pdf
6. **BOTNARI, L.** Particularitățile fonetice ale limbii române prin prisma gramaticilor lui Ștefan Margela și Ion Heliade Rădulescu [online]. În: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științifice: viziuni ale tinerilor cercetători* (cu participare internațională). 15 iunie 2018b, ediția a VII-a, volumul II. Chișinău: Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir” (Tipogr. „Biotehdesign”), pp. 12-17. ISBN 978-9975-108-44-7. [citată 28.11.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12-17.pdf
7. **BOTNARI, L.** Varietățile de limbă: factori și criterii de clasificare [online]. În: *Philologia*. 2018c, nr. 1-2 (295-296), Chișinău: Pro Libra, pp. 23-29. ISSN 0236-3119. [citată 28.11.2019]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23-29.pdf
8. **BOTNARI, L.** The criteria of determination of a language autonomy [online]. În: *Identity and dialogue in the era of globalization. Language and discourse*. 2019b, Târgu-Mureș: Arhipealg XXI Press, pp. 436-440. ISBN: 978-606-8624-19-8. [citată 28.11.2019]. Disponibil: <https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-06/GIDNI%2006%20Language.pdf>
9. **BOTNARI, L.** Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități fonetice și ortografice. În: *Philologia*. 2019c, nr. 5-6 (305-306), Chișinău: Pro Libra, pp. 92-97. ISSN 1857-4300. [citată 02.01.2020]. Disponibil: http://ifr.md/reviste/philologia_5-6--2019.pdf
10. **BOTNARI, L.** Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități morfo-sintactice. În: *Filologia Modernă: realizări și perspective în context european. Spiritus loci: interferențe, confluență, rezistență*. 10-11 octombrie 2019d, ediția a XIII-a, Chișinău: Pro Libra, pp. 25-33. ISBN 978-9975-3289-6-8.
11. **BOTNARI, L.** Argotismele și jargonismele – varietăți sociolectale ale limbii. În: *Studia Universitatis Moldaviae*. 2019e, Seria „Științe umanistice”, Nr.10 (130), categoria B. Chișinău: CEP USM, pp. 72-76. ISSN 1811-2668, ISSN online 2345-1009. [citată 25.01.2020]. Disponibil: <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/11.-p.72-76.pdf>
12. **BOTNARI, L.** Varietățile diamezică și diegenică – noi dimensiuni variaționale? În: *Caietele Sextil Pușcariu. Actele Conferinței Internaționale „Sextil Pușcariu”*. 12-13 septembrie 2019f, ediția a IV-a, Cluj-Napoca: Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, pp. 82-91. ISSN 2393 – 526X. ISSN–L 2393 – 526X. [citată 05.02.2020]. Disponibil: [http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIV/pagini/CSP%20IV%20\[Pages%2082%20-%2091\].pdf](http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIV/pagini/CSP%20IV%20[Pages%2082%20-%2091].pdf)

13. BULOT, T. Variations et normes d'une langue [online]. În: BULOT, T., BLANCHET, P. *Dynamiques de la langue française au 21^{ième} siècle: une introduction à la sociolinguistique*. 2011. [citată 10.09.2017]. Disponibil: <http://www.sociolinguistique.fr/cours-4-1.html>
14. COLESNIC-CODREANCA, L. *Limba română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă*. Chișinău: Museum, 2003. 152 p. ISBN 9975-906-79-6.
15. COȘERIU, E. *Introducere în lingvistică / Traducere din limba spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga*. Cluj: Editura Echinox, 1995. 143 p.
16. COȘERIU, E. *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de N. SARAMANDU. București: Editura Enciclopedică, 1997. p. 254. ISBN 973-45-0203-4.
17. COȘERIU, E. *Lecții de lingvistică generală*. Trad. E. BOJOGA. Chișinău: Editura ARC, 2000. p. 263. ISBN 9975-61-146-X M-157-126.
18. COTEANU, I. *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*. București: Editura Academiei R.S.R., 1973. 202 p.
19. COTEANU, I., BIDU-VRĂNCEANU, A. *Limba română contemporană. Vol. II. Vocabularul*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1975. 304 p.
20. GADET, Fr. La variation: le français dans l'espace social, régional et international. În: YAGUELLO, M. *Le grand livre de la langue française*. Paris: Editions du Seuil, 2003. pp. 91-150.
21. GAETANO, B. Varietà diamesiche, diastratiche, diafasiche [online]. În: *Introduzione all'italiano contemporaneo: la variazione e gli usi*. A. A. SOBRERO (a cura di). Bari: Laterza, 1993. pp. 37-92. [citată 17.05.2018]. Disponibil: [http://www.treccani.it/enciclopedia/varietà_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/varietà_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)
22. GHEȚIE, I. *Introducere în studiul limbii române literare*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1982. 192 p.
23. GLESSGEN, M.-D. *Lingvistică romanică. Domenii și metode în lingvistica franceză și romanică*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014. 654 p. ISBN 978-973-703-999-6.
24. GRAUR, A., STATI, S., WALD, L. *Tratat de lingvistică generală*. București: Academia Republicii Socialiste Romania, 1971. 558 p.
25. IORDAN, I. Despre „limba literară”. În: *SCL*. 1954, vol. V, nr 1-2, p. 154.
26. IRIMIA, D. *Curs de lingvistică generală*. Ediția a III-a, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011. 468 p. ISBN: 978-973-640-649-2.
27. KABATEK, J. La variation linguistique dans le domaine des langues romanes: théorie et réalité empirique [online]. În: *Actes du XXII Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*. 1998, Volumul III, Bruxelles: Niemeyer, pp. 215-223. [citată 15.03.2017]. Disponibil: <https://publikationen.uni-tuebingen.de/xmlui/bitstream/handle/10900/46344/pdf/C26.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
28. MARTINET, L. *Variabilité linguistique et situations de contact de langues: Modélisation de l'influence de la structure des réseaux sociaux* [online]. 2011. [citată 06.09.2017]. Disponibil: <http://perso.ens-lyon.fr/lucie.martinet/recherche/interet/fr/GrapheSociauxLinguistique.pdf>
29. MEUNIER, Ch. Invariants et Variabilité en Phonétique [online]. În: *Phonologie et phonétique: Forme et substance. Cognition et Traitement de l'Information*. Nguyen, N.,

- Hermès, 2005. pp. 349-374. [citat 02.10.2016]. Disponibil: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00142955/document>
30. MIONI, A. Italiano tendenziale: osservazioni su alcuni aspetti della standardizzazione. În: *Scritti linguistici in onore di G. B. Pellegrini*. Vol. I, Pacini: Pisa, 1983. pp. 495–517.
 31. MOROIANU, C. *Tipuri de variante* [online]. 1998, pp. 25-34. [citat 02.10.2016]. Disponibil: http://cachescan.bcub.ro/Cristian_Moroianu/Tipuri_de_variante.pdf
 32. RĂCIULĂ, L. *Variabilitatea diafazică în cadrul unor serii stilistico-istorice*. Chișinău: Bons Offices, 2010. 189 p. ISBN 978-9975-80-322-9.
 33. VASILIU, Em. Limbă, vorbire, stratificare. În: *Studii și cercetări lingvistice X (3)*. București: Editura Academiei, 1959. pp. 466-469. p-ISSN: 0039-405X.
 34. VINTILĂ-RĂDULESCU I. Limba moldovenească și limba română. În: *Limba Română*. Nr. 6-10, anul XIII, 2003. pp. 113-118. [citat 19.09.2019]. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A20901/pdf>
 35. ZAFIU, R. *Limba și politică* [online]. București: Editura Universității din București, 2007. 284 p. ISBN 978-973-737-307-6. [citat 17.09.2019]. Disponibil: <http://essaydocs.org/rodica-zafiu-limbaj-si-politic.html>
 36. БУДАГОВ, Р. А. *Литературные языки и языковые стили*. Москва, 1967, 376 p.
 37. СОЛНЦЕВ, В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы. В: *Вариантность как свойство языковой системы (тезисы докладов)*. Часть II [online], Москва: Академия Наук СССР, Издательство «Наука», 1982. pp. 71-73 [citat 02.06.2017]. Disponibil: http://issuesinlinguistics.ru/pubfiles/1984-2_31-42.pdf
 38. СТЕПАНОВ, Г. В. *Типология языковых состояний и ситуаций в странах романской речи*. Москва: Наука, 1976. 224 с.

Surse utilizate în teză

1. BEREJAN, S., DÎRUL, A. *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica. Morfologia*, Chișinău: Editura Lumina, 1970. 227 p.
2. CIOBANU, I. D. *Gramatica limbii moldovenești. Partea I. Fonetica și morfologia. Manual pentru școala de șapte ani și cei mijlocie*. Chișinău: Școala Sovietică, 1949. 247 p.
3. CIOBANU, I. D. *Gramatica limbii moldovenești. P. 1 : Fonetica și morfologia* [online]. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1945. [citat 05.05.2018]. Disponibil: <http://www.moldavica.bnrm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0carti--00-1----0-10-0---0---0direct-10---4-----0-11--11-cs-50---20-preferences---00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&cl=CL1.6&d=JD4398.64>
4. CIORNĂI, I. P., EȘAN, L. I. et. a. *Gramatica limbii moldovenești. Sintaxa, clasele VII-VIII*. Chișinău: Lumina, 1967. 180 p.
5. COMARNIȚCHII, V. A., MELNIȚCAIA, S. G. *Gramatica limbii moldovenești, partea a doua. Sintaxa. Manual pentru școala de șapte ani și cei mijlocie*. Ed. 1. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1946. 132 p.
6. CORLĂTEANU, N. G. *Limba moldovenească. Partea I. Lexicologia, fonetica, morfologia*. Manual pentru clasele VIII-IX, Chișinău: Editura Pedagogică de Stat a RSS Moldovenești „Școala Sovietică”, 1959. 234 p.

7. CORLĂTEANU, N. G. *Limba moldovenească literară contemporană. Lexicologia*. Chișinău: Lumina, 1982. 238 p.
8. DONCEV, I. *Cursă primitivă de limba rumână: compusă pentru șolele elementare și IV clase gimnasionale* [online]. Chișinău, 1865. [citată 17.03.2018]. Disponibil: <http://www.moldavica.bnm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0carti--00-1----0-10-0---0---0direct-10-DC--4-----0-11--11-ro-50---20-about-Doncev--00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&d=JC27.27&cl=search&gp=1>
9. GUȚAN, E. P. *Limba moldovenească. Gramatica, ortografia, dezvoltarea vorbirii*. Manual pentru clasa 1, ediția a 5-a. Kiev-Cernăuți: „Radianska Șkola”, 1983. 159 p.
10. LAZARIUC, F. D. *Limba moldovenească. Manual pentru clasa a III. Limba moldovenească. Manual pentru clasa a III*. Chișinău: Editura pedagogică de stat a RSS Moldovenești „Școala Sovietică”, 1959. 155 p.
11. MADAN, L. A. *Gramatica limbii moldovenești, scrisă cu alfabet chirilic* [online]. Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1928. [citată 17.04.2018]. Disponibil: <http://www.moldavica.bnm.md/biblielmo?e=q-01000-00---off-0carti--00-1----0-10-0---0---0direct-10-DT--4-----0-11--11-ro-50---20-about-gramatica--00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=carti&srp=0&srn=0&cl=search&d=JD4706>
12. MADAN, L. A. *Gramatica limbii moldovenești. Fonetica, morfologia și sintaxa* [online]. Tiraspol: Editura de Stat a Moldovei, 1932. 94 p. [citată 05.05.2018]. Disponibil: <http://www.moldavica.bnm.md/biblielmo?e=q-01000-00---off-0carti--00-1----0-10-0---0---0direct-10-DC--4-----0-11--11-ro-50---20-about-Gramatica--00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&c=carti&srp=0&srn=0&cl=search&d=JD4707>
13. MARGELA, Ș. *Gramatică ruscă și rumâniască* [online]. Sankt Petersburg: Departamentul obștesc de învățare. 1827. 702 p. [citată 11.04.2018]. Disponibil: <http://www.moldavica.bnm.md/biblielmo?e=d-01000-00---off-0carti--00-1----0-10-0---0---0direct-10-DC--4-----0-11--11-ro-50---20-about-margela--00-3-1-00-0-0-11-1-0utfZz-8-00&a=d&cl=search&d=JD4237.3>
14. *Moldova socialistă*, 1946.
15. *Tineretul Moldovei*, 1946.
16. *Scânteia leninistă*, 1946.
17. *Moldova socialistă*, 1965.
18. *Moldova socialistă*, 1976.
19. *Moldova suverană*, 1990.
20. *Moldova suverană*, 1992.

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEMA TEZEI DE DOCTORAT

Articole în reviste științifice

1. BOTNARI, L. Conceptul de variant/invariant în lingvistica modernă. În: *Philologia*. 2017, nr. 1-2(289-290), pp. 91-96. ISSN 0236-3119. **Categoria C**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/91_96_Conceptul%20de%20variant_invariant%20in%20lingvistica%20moderna.pdf
2. BOTNARI, L. „Limba moldovenească” prin prisma gramaticilor lui Leonid Madan. În: *Philologia*, 2018, nr. 5-6(299-300), pp. 90-96. ISSN 0236-3119. **Categoria C**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/90-96_3.pdf
3. BOTNARI, L. Varietățile de limbă: factori și criterii de clasificare. În: *Philologia*. 2018, nr. 1-2(295-296), pp. 23-29. ISSN 0236-3119. **Categoria C**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/23-29.pdf
4. BOTNARI, L. Varietatea lexicală în opera lui Ion Creangă. În: *Philologia*. 2019, nr. 1-2(301-302), pp. 63-69. ISSN 0236-3119. **Categoria C**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/63-69_4.pdf
5. BOTNARI, L. Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități fonetice și ortografice. **Categoria C**. În: *Philologia*. 2019, nr. 5-6(305-306), pp. 92-97. ISSN 0236-3119. 10.5281/zenodo.3566692 Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/92-97_14.pdf
6. BOTNARI, L. Argotisme și jargonisme – varietăți sociolectale ale limbii. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, (Seria Științe Umanistice). 2019, nr. 10(130), pp. 72-76. ISSN 1811-2668. **Categoria B**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/11.%20p.72-76.pdf
7. BOTNARI, L. Considerații privind varietatea diafazică a limbii române. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, (Seria Științe Umanistice). 2020, nr. 4(134), pp. 8-11. ISSN 1811-2668. doi.org/10.5281/zenodo.3984810 **Categoria B**. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/02.%20p.08-11.pdf

Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice naționale:

8. BOTNARI, L. Engleza americană ca variantă a limbii engleze. În: *Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*. Ediția 5, Vol.3, 15 martie 2016, Chișinău: Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, 2016, pp. 24-29. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/24-29_6.pdf
9. BOTNARI, L. Varietățile diatopice ale limbii române. Situația „limbii moldovenești”. În: *Lecturi in memoriam acad. Silviu Berejan*. Coord.: Eugenia Mincu. Ediția a 3-a, 9 noiembrie 2017, Chișinău. Chișinău: Tipogr. „Pro Libra”, 2017, pp. 35-42. ISBN 978-9975-4371-7-2. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/35-42_4.pdf
10. BOTNARI, L. Particularitățile fonetice ale limbii române prin prisma gramaticilor lui Ștefan Margela și Ion Heliade Rădulescu [online]. În: *Tendințe contemporane ale*

dezvoltării științifice: viziuni ale tinerilor cercetători. Ediția 7, Vol.2, 15 iunie 2018, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Tipogr. „Biotehdesign”, 2018, pp. 12-17. ISBN 978-9975-108-46-1. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/12-17.pdf

11. BOTNARI, L. Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități morfo-sintactice. În: *Filologia Modernă: realizări și perspective în context european. Spiritus loci: interferențe, confluență, rezistență*. Ediția a XIII-a. 10-11 octombrie 2019, Chișinău: „Tipocart Print” SRL, 2019, pp. 25-33. ISBN 978-9975-3289-6-8. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Filologia_moderna_Vol132_2019_pp25_33.pdf

internaționale:

12. BOTNARI, L. The criteria of determination of a language autonomy/ Criteriile de determinare a autonomiei unei limbi. În: *Identity and dialogue in the era of globalization. Language and discourse*, ed.: Boldea, I., Sigmirean, C. Târgu-Mureș: Arhipeleag XXI Press, 2019, p. 436-440. ISBN: 978-606-8624-19-8. Disponibil: <https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-06/GIDNI%2006%20Language.pdf>
13. BOTNARI, L. Varietățile diamezică și diegenică – noi dimensiuni variaționale? În: *Caietele Sextil Pușcariu. Actele Conferinței Internaționale „Sextil Pușcariu”*, ediția a IV-a, 12-13 septembrie 2019. Cluj-Napoca: Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”. ISSN 2393 – 526X. ISSN–L 2393 – 526X. Disponibil: [http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIV/pagini/CSP%20IV%20\[Pages%2082%20-%2091\].pdf](http://www.inst-puscariu.ro/SextilPuscariu/SPIV/pagini/CSP%20IV%20[Pages%2082%20-%2091].pdf)
14. BOTNARI, L. Indices of the diaphasic variation in the RSSM Soviet press / Indici ai variației diafazice în presa sovietică din RSSM. În: *Identities in globalization. Intercultural perspectives. Language and discourse*. ed.: Boldea, I., Sigmirean, C. Târgu-Mureș: Arhipeleag XXI Press, 2020, p. 294-299. ISBN: 978-606-8624-10-5. Disponibil: <https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-07/GIDNI-07%20Language.pdf>

ADNOTARE

Botnari Liliana. Teoria variabilității și aplicabilitatea ei la limba română din Republica Moldova. Teză de doctor în filologie, Chișinău, 2020

Structura tezei: Teza este alcătuită din: introducere, 3 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 193 de titluri, 14 anexe, 172 de pagini de text de bază, 14 figuri, 4 tabele. Rezultatele cercetării sunt publicate în 14 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: *variabilitate, variație, varietate, variantă, invariantă, limbă literară, limbă autonomă, diacronie, diatopie, diastratie, diafazie, diamezie, diegenie, limbă română, „limbă moldovenească”, variație lexicală, indice de variație, analiză lexico-semantică.*

Domeniul de studiu: 621-04 *Lexicologie și lexicografie; terminologie și limbaje specializate; traductologie (limba română)*

Scopul lucrării: studiul funcționalității varietăților lingvistice în limba română prin prisma unor gramatici tipărite pe teritoriul basarabean de-a lungul anilor 1827-1989, precum și a presei din perioada regimului sovietic (1946-1992).

Obiectivele cercetării: identificarea conceptelor-cheie și a direcțiilor teoriei variabilității în limbă; precizarea criteriilor de aplicare a teoriei variabilității limbilor și a celor de determinare a autonomiei unei limbi; delimitarea criteriilor esențiale de clasificare a varietăților de limbă; determinarea specificității variabilității interne a limbii române în funcție de diferențele teritoriale, temporale, socioculturale sau stilistice ale limbii; descrierea aspectelor temporale ale variabilității limbii române prin prisma gramaticilor elaborate pe teritoriul basarabean; cercetarea complexă a normelor gramaticale și a diferențelor fonetice și lexico-gramaticale depistate în gramaticile consultate; descrierea mecanismelor funcționării variabilității la toate nivelurile limbii române prin determinarea principalelor diferențe sau similitudini ale gramaticilor limbii române/„moldovenești”; analiza variațiilor limbii la toate nivelurile limbii în textele presei periodice a regimului comunist sovietic; stabilirea echivalenței dintre normele „limbii moldovenești” și normele limbii române.

Noutatea și originalitatea științifică: rezidă în analiza fenomenului variabilității, a aspectelor sale multiple: variațiile diacronică, diastratică, diatopică, diafazică, diamezică și diegenică. A fost aplicată o abordare pluriaspectuală a fenomenului cercetat în vederea observării mecanismului de funcționare a diverselor tipuri de varietăți în cadrul limbii române.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante: A fost realizată o cercetare complexă a fenomenului variabilității, a fost propusă o clasificare a tipurilor de varietăți de limbă, astfel relevând mecanismul de funcționare a variabilității în limba română în diacronie și sincronie, prin prisma gramaticilor elaborate de-a lungul timpului în Republica Moldova și a presei din perioada regimului sovietic.

Semnificația teoretică: derivă din problemele teoretice abordate, ceea ce permite să identificăm cauzele și criteriile de aplicare a fenomenului variabilității la limba română prin prisma celor 2 direcții de cercetare ale ei – internă și externă –, să studiem funcționarea diacronică și sincronică a limbii române din perspectivă ontologică și gnoseologică.

Valoarea aplicativă a lucrării: Rezultatele cercetării pot servi drept suport pentru elaborarea unui studiu privind variația limbii române în diacronie, tipologia factorilor care generează formarea varietăților de limbă și a particularităților fiecărei varietăți. Caracterul pluridisciplinar al subiectului cercetat constituie un catalizator pentru cercetări ulterioare, pentru elaborarea unor studii sociolingvistice, de lexicologie, de gramatică etc.

Implementarea rezultatelor științifice: Rezultatele cercetării noastre au fost diseminate în rapoarte prezentate în cadrul mai multor manifestări științifice (conferințe, colocvii) naționale și internaționale și au fost publicate în reviste de specialitate, în culegeri tematice editate în Republica Moldova și România.

ANNOTATION

Botnari Liliana. *The theory of variability and its applicability to the Romanian language of the Republic of Moldova*. PhD thesis in philology, Chişinău, 2020

Thesis structure: introduction, 3 chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 193 titles, 14 annexes, 172 basic text pages, 14 figures, 4 tables. The results of the research are published in 14 scientific papers.

Keywords: *variability, variation, variety, variant, invariant, literary language, autonomous language, diachronic variety, diatopic variety, diastratic variety, diaphasic variety, diametic variation, diegenic variation, the Romanian language, the „Moldavian language”, lexical variation, index of variation, lexical-semantic analysis.*

Field of study: 621-04-*Lexicology and lexicography; terminology and specialized languages; traductology (Romanian)*

The purpose of the research: the analysis of the language varieties, their functionality in some Romanian grammars and the Soviet printed press in Bessarabia over time (1946-1992).

Objectives of the research: identifying the key concepts and directions of the theory of language variability; specifying the criteria of the theory of language variability application and those of determining the autonomy of a language, the taxonomies of its varieties; determining the specificity of the internal variability of Romanian according to the territorial, temporal, sociocultural or stylistic differences; description of the temporal aspects of the Romanian language variability in the Bessarabian grammars; the complex research on grammatical norms and into the phonetic, lexical and grammatical differences detected in various grammars; describing the variability functioning mechanism at all the levels of Romanian by identifying the main contrasts or similarities of the Romanian/„Moldavian” grammars; analysing the language variations at all the levels in the texts of the Soviet communist press; establishing the equivalence between the norms of the „Moldavian language” and those of Romanian.

The scientific novelty and originality: resides in the analysis of the phenomenon of variability, of its multiple aspects: diachronic, diastratic, diatopic, diaphasic, diametic and diegenic variations. A multi-conceptual approach to the investigated phenomenon has been proposed in order to identify the functioning mechanism of the different types of varieties of the Romanian language.

The results that contribute to the solving of an important scientific problem: we performed a complex research on the variability phenomenon; we proposed a classification of the types of language varieties, which allowed us to reveal the functioning mechanism of the variability in the Romanian language diachronically and synchronically, in some Romanian grammars and the printed press in Soviet Bessarabia.

The theoretical significance: derives from the investigated theoretical problems, which allows us to explain the causes and the criteria of the phenomenon of variability application to the Romanian language from the point of view of two research directions – internal and external, to study the diachronic and synchronic functioning of the Romanian language from the ontological and gnoseological perspectives.

The applicative value of the thesis: the results of the research can serve as a support for a diachronic study on the variation of the Romanian language, on the typology of the factors that generate the formation of the language varieties and their particularities. The multidisciplinary character of the explored subject could act as an impetus for further research, for the elaboration of sociolinguistic, lexicological, grammatical studies etc.

Implementation of scientific results: the results of our investigation were disseminated in reports presented during national and international scientific events (conferences, colloquiums) and were published in specialized journals and thematic collections from the Republic of Moldova and Romania.

BOTNARI LILIANA

**TEORIA VARIABILITĂȚII ȘI APLICABILITATEA EI LA
LIMBA ROMÂNĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA**

**621. 04. LEXICOLOGIE ȘI LEXICOGRAFIE; TERMINOLOGIE ȘI
LIMBAJE SPECIALIZATE; TRADUCTOLOGIE (limba română)**

Rezumatul tezei de doctor în filologie

Aprobat spre tipar: 16.09.2020
Hârtie ofset. Tipar ofset.
Coli de tipar: 2,0

Formatul hârtiei 60x84 1/16
Tiraj 40 ex.
Comanda nr. 66/20

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A. Mateevici 60, Chișinău, MD-2009, Republica Moldova